

2023, 10(2): 301-327

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2023.2.301-327>

Makaleler (Tema)

SPİRİTÜELLİĞİN KEMALİST HALLERİ: HAGİOGRAFİDEN NEW AGE İKONLUĞUNA

Kadir Dede¹, Başak Su Demirel², Nisa Çeker³

Öz

Bu çalışma Türkiye tarihinin üç farklı dönemine odaklanarak, spiritüellik ile Kemalizm ilişkisinin değişen yapısını ele almayı amaçlamaktadır. Erken Cumhuriyet Döneminde spiritüel hareketlerin etkisi sınırlı olsa da ulus inşası ve Atatürk'ün karizmatik otoritesinin teşkili süreçleri, sonraki on yıllarda spiritüel içeriklere dair bir meşruiyet ve aşinalık sağlamıştır. Bu sayede, Soğuk Savaş Döneminde spiritüel hareketler kendilerini, dindar muhalefet ve ahlaki kodların yitimi risklerine karşı Kemalist modernizasyon projesini güçlendiren bir unsur olarak sunmuştur. Son olarak Post-Kemalist zamanlara denk düşen üçüncü dönemde bazı spiritüel akımlar kendilerini Kemalizm'in savunucusu olarak konumlandırmış ve bu amaçla Atatürk'ün kişiliği ile ezoterizm ve mistisizm gibi güncel *new age* temaları arasında bir sentez oluşturmuşlardır. Ancak Kemalist

¹ **Kadir Dede**, Doç.Dr, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kadirdede@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4218-0399

² **Başak Su Demirel**, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi, basaksudemirell@gmail.com, ORCID: 0009-0007-1146-1397

³ **Nisa Çeker**, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi, nisaaceker@gmail.com, ORCID: 0009-0007-1449-4215

Makale Geliş Tarihi: 20.09.2023 | Makale Kabul Tarihi: 14.12.2023

© **Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2023**. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

kültlerin ve ezoterik pratiklerin popülaritesi, aynı zamanda dinsellik ve postmodern eleştiriler karşısında Kemalizm'in yenilgisinin de bir sembolü konumundadır.

Anahtar Kelimeler: spiritüellik, kemalizm, yeni-çağ hareketleri, Atatürk, sekülerlik

KEMALIST MATTERS OF SPIRITUALISM: FROM HAGIOGRAPHY TO A NEW AGE ICON

Abstract

This study aims to examine the changing pattern of the relationship between spiritualism and Kemalism, focusing on three different periods in Turkey's history. Despite the limited impact of spiritual movements during the early republican period, the processes of nation-building and the establishment of the charismatic authority of Atatürk provided legitimacy and familiarity regarding spiritual contents within the following decades. In this way, the Cold War Period was an era in which Turkish spiritualism defined itself as a way of enriching the Kemalist modernization project against religious movements and the risks of losing moral values. Finally, in the third period, i.e. the Post-Kemalist times, specific spiritual movements positioned themselves as defenders of Kemalism and created a synthesis between Atatürk's personality and contemporary new-age themes such as esotericism and mysticism. However, the popularity of the Kemalist cults and esoteric practices was also a symbol of the defeat of the Kemalist ideology against religious and postmodern criticism.

Keywords: spiritualism, Kemalism, New Age movements, Atatürk, secularism

Giriş

Türkiye'de son yıllar spiritüel hareketler açısından oldukça bereketli bir döneme karşılık gelmektedir. "Fal, büyü, cinler, uzaylılar, gizemcilik, dolunay, bazı alternatif tıp yöntemleri, parapsikoloji, yeni tarikatler" gibi nispeten mütevazı kapsamıyla 1990'ların *new age* yükselişi (Kozanoğlu, 1997, s. 9), bugün her biri kendi alt türlerini ve ekollerini de içeren bir çeşitliliğe ulaşmış durumdadır. Dahası zaman ve mekân itibarıyla tarihin

hemen her döneminden ve dünyanın hemen her yerinden ilhamlar, spiritüel hareketlere eklenerek, sonsuz çeşitlilikteki motivasyonları, arayışları, yeni kamusalılıkları ve bireyler / gruplar arası etkileşimi barındırıyor. Üstelik spiritüellik önceki on yıllardan farklı olarak hem olumlu hem de olumsuz yönlerden daha fazla ciddiye alınmaktadır. Diğer bir deyişle bugün spiritüellik, hem katılımcı ve mensuplarının hem de karşıt ve eleştirmenlerinin hakkındaki tavırlarını daha net ve istikrarlı bir şekilde ortaya koyup sürdürdükleri bir gündem konusu durumunda. Bir zamanlar spiritüelliğin asparagas gazete ve dergi haberlerine sıkışma ya da özel televizyonlarda hızla tüketilme durumu geride kalmış görünüyor. Özellikle içinde bulunulan dönemde iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar ve zenginliğin spiritüelliğe ilgiyi arttırdığı da aşikâr. Zaten “homeopati, doğu dinleri, Transandantal Meditasyon, derin ekoloji, melekler, Tarot kartları, astroloji, uzaylılar ile iletişim, ley hatları veya NLP’ye (NeuroLinguistic Programming) uzanan daha pek çok kategoriye barındıran bir manevi sistem” olarak *new age*’den bahsedilebiliyorsa (Toprak, 2023, s. 4), bunun bugünün zengin iletişim kanalları ile mümkün olabildiğini dikkate almak gerekiyor.

Fakat spiritüel hareketlerin bu dönüşüm ve bazı yönlerden yükseliş sürecinin nasıl anlamlandırılacağı ve nedenlerinin nerelerde aranacağı hususu çözümlenmesi güç bir mesele olarak halen ortada durmaktadır. Bir yanıt olarak ilk akla gelen ise mevcut ortamın yapısal özellikleridir. Öyle ki spiritüelliği odakta tutan nedenler arasında; kent nüfusundaki artışla paralel biçimde beyaz yakalı nüfusun ve eğitim düzeyinin yükselişi, bir orta sınıf güdüsü olarak deneyimlenen sınıfsal ve ekonomik eşitsizliği alternatif yollarla telafi etme kaygısı, postmodernizmin yirminci yüzyıl sonunda yüksek perdeden seslendirdiği modernizm eleştirisi ve bunun yarattığı tahribat sonrası din, inanç, tıp ve moral kodlar gibi konulara ilişkin halen yerine oturamayan taşlar geliyor.

Peki dünyada ve Türkiye’de siyasal ortamın karakteristiklerinin spiritüel hareketlerin gelişimi ile bir ilişkisi var mıdır? Dünyada kimlik politikalarının yükselişi ve çeşitlenmesi, kurumsal siyasetin evrensel düzeyde yaşattığı temsil sorunları, iklim krizi ya da azınlık haklarından esirgenen ilginin güvenlik politikalarına gösterilmesi, neoliberalizmin beraberinde getirdiği tahribatlara ve kendi krizlerine rağmen alternatifsizmiş gibi sunulmaya devam edilmesi ve hakikat-sonrası çağın karakteristikleri olarak medyaya ve aktörlere güvensizlik karşısındaki arayış süreçlerinin bir şekilde spiritüel akımlarla kesişeceği iddia edilebilir. Öyle ki spiritüellik, birey ve grupların içine düştükleri anlam krizine bir yanıt arayışıyla ilgili olduğuna göre, anlam krizlerinin en büyüğünden mustarip olunan siyasette de farklı akımların, “spiritüel olan politiktir” şeklinde bir argümanla gündeme gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Buna bağlı olarak, Türkiye’deki siyasal yapının da benzer bir neden – sonuç ilişkisinin parçası olduğu muhakkak. Yirmi yılı aşan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında ve parlamento ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iktidarın hedeflediği sonucu her seferinde aldığı ortamda özellikle muhalifler adına alternatif arayışlara yönelmek şaşırtıcı görünmüyor. Daha önemlisi ise yine son yirmi yılın siyasal düzeninde din

hemen her tartışmanın odağında yer alıyor, politika yapım süreçlerinden varılmak istenen hedeflere kadar temel bir referans kaynağını İslâm oluşturuyor. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesinin, personel sayısının, yetki alanının, müdahil olduğu konuların ve görüş bildirme sıklığının sürekli olarak artış gösterdiği bir ortamda spiritüelliğin *laissez-faire*, *laissez-passer* bir tavırla karşılanmayacağı açık. Nitekim Cengiz, Küçükkural ve Gür'ün (2021) Türkiye'de spiritüel arayışların bir dökümünü yapan kapsamlı araştırmaları, siyasetçiler, hükümete yakın basın organları ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından spiritüel girişimlerin ne gibi tepkilerle karşılaştığına hatırı sayılır bir yer ayırarak işe başlamakta (s. 13-26) ve deizm ile ateizmin toplum içinde yükseliş gösterdiğine ilişkin haberleri de kapsayacak bir şekilde söz konusu akımların bir komplo, Türkiye aleyhine kurgulanmış bir tuzak ve dış mihrakların bir oyunu olarak damgalandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla spiritüel arayışlar ile siyasi iktidar ilişkisinin Türkiye'deki seyrine bakıldığında, spiritüel bir arayışta olanlar arayışta bulunanlar için siyasal gerekçeler farklı nedenlerin yalnız biri iken, iktidar nezdinde bu yöndeki faaliyetler olumsuz bir bakışın ve hatta ötekileştirmenin konusu olmaktadır.

Bu durumun Türkiye'ye özgü olmadığı ve spiritüel hareketler ile siyasal iktidarlar arasında gerilimli bir ilişkinin genellik arz edeceği varsayılabilir. Keza yeni dini hareketlerin geleneksel ve örgütlü dinlerin bireyler ve gruplar için yetersiz geldiği noktada gündeme gelişleri, belli açılardan müesses nizamın dayanaklarının tehdit altında olduğu kanaatini yaygınlaştırabilir. Ancak müesses nizam üzerine rekabetin yoğun ve dinin bu doğrultuda oynadığı rol bakımından dikkat çekici olduğu bir örnek olarak Türkiye, spiritüel hareketlere dair yorumların çeşitlenmesine de olanak tanır. Nitekim imparatorlukların sona erip ulus devletlerin inşa edildiği zaman dilimlerinde olduğu gibi, müesses nizamın alt üst olduğu süreçler yeni rejimlerin ve yeni aktörlerinin meşruiyetlerini tesis etmek adına kendilerine has yeni bir dinsel iddiasında olmalarını ya da klâsik dini anlatıları pragmatik gerekçeler ile yorumlamalarını içerebilmektedir. Bunun ise spiritüel akımların konum ve gelişimini etkileyeceği açıktır.

Bu çalışmanın amacı, Erken Cumhuriyet döneminden "Post-Kemalist zamanlar"ın giderek ağırlık kazandığı 1990'lı yıllara uzanan süreçte spiritüel akımların genelde Kemalizm, özelde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsı ile ilişkisini çözümlenektir. Burada Kemalizm'in bizatihi rejimin temel ideolojisini oluşturduğu dönemdeki anlamlandırılma biçimi ile iktidarını ve belirleyici / temel paradigma olma vasfını yitirdiği dönemlerde spiritüel akımlarla olan ilişkisinin, değinilen iktidar-muhalefet ve spiritüellik üçgeni açısından anlamlı bir içerik sunacağı savunulmaktadır.

Ruh çağırma seanslarında gündeme er ya da geç ama mutlaka "Atatürk'ün ruhunu çağırma" fikrinin gelmesini andırır şekilde, Atatürk ve Kemalizm'in spiritüelliğe dair bir tartışmanın odağına alınması yadırgatıcı olabilir. Dahası bu yadırgama, tarihsel bir analizin yöntemsel nitelikleri açısından da gündeme gelebilir. Nitekim bu tercih, Türkiye tarihini dönemselleştirmede ya da kavramsallaştırmada Mustafa Kemal'in ismine ya da şahsına göndermede bulunmak ve onun odağında yer aldığı bir analize yoğunlaşmak

anlamıyla "metodolojik Kemalizm"i (Clayer, Giomi & Szurek, 2019, s. 4) spiritüel hareketlerin tarihine de yönelmektedir. Fakat hem Türkiye’de spiritüel hareketlerin gelişim süreçlerinin modernleşme, pozitivizm, akılcılık ve geleneksellik başlıkları ile irtibatı üzerinden Kemalizm’le kesişen yolları hem de Atatürk’ün şahsının doğrudan ve dolaylı biçimlerle spiritüel pratiklerce konu edinme sıklığı, böylesi bir tercihi meşru ve verimli kılar.

Dolayısıyla çalışma, yaşadığı dönemden günümüze Atatürk’ün ele alınma biçimlerinin evrimini, yine spiritüel hareketlerin ülkedeki seyri ışığında değerlendirmeyi ve bunu yaparken Kemalizm’in ülke siyasetindeki değişken konumunun, Kemalizm ile spiritüellik arasındaki ilişkinin seyrine etkisini konu edinmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak Erken Cumhuriyet Döneminde Atatürk’ün şahsında bir karizmatik otoritenin inşası sürecinin dinsel söylem ve içeriklere müracaat ediş biçimleri üzerinde durulacaktır. Özellikle Atatürk hakkındaki üretimde, biyografiden ziyade hagiografilerin söz konusu olduğu dönem pratiğinin, sonraki yıllarda Atatürk ve Kemalizm ile spiritüel hareketleri ilişkilendirmeyi de kolaylaştırdığı iddia edilecektir. Bunu takiben, Atatürk’ün ölümü ve II. Dünya Savaşı sonrası ile birlikte spiritüel uyanış değilse de kıpırdanışın Soğuk Savaş koşullarındaki seyrine bakılacaktır. Söz konusu sürecin bir boyutunda Bedri Ruhselman örneğinde olduğu gibi Atatürk’ün spiritüel oluşumlar için bir meşruiyet dayanağı olarak sunumu ile karşılaşılır. Diğer yandan ülkenin politik tarihinin bu önemli kırılmalarında Kemalizm’in politik ve düşünsel alandaki katkıları tartışmaya açırken, ruhani arayışlara ilham olması anlamlı bulunmaktadır. Son bölümde ise *New Age* akımların büyük bir ivme ve postmodernite tartışmalarının da yaygınlık kazandığı 1990’lı yıllar, Türkiye özelinde “Kemalist ezoterizm”in de şahlanışı olarak yorumlanacaktır. Atatürk özelinde ruh çağırma ve dünyalar arası iletişim odaklı vakaların yerini gizli şifrelerin, gizemli rakamların ve kehanetlerin aldığı bu dönemin, siyasal düşünce ve tarih yazımında artık ana akımlaşan Post-Kemalist paradigma karşısında (Aytürk ve Esen, 2022) bir yanıt niteliği taşıyıp taşımadığı da bu kapsamda değerlendirilecektir.

Üç farklı dönemdeki farklı akım ve aktörlerin örnek vakalar olarak analiz edildiği ve spiritüel hareketler kapsamında değerlendirilebilecek olan yazılı materyalin içerik analizine tabi tutulduğu (Drisko ve Maschi, 2016) bu çalışmanın, nihai olarak Türkiye’deki spiritüel hareketler bakımından kısıtlı ama kendi içinde verimli tartışmalar sunan bir alanı gündeme getirmesi amaçlanmaktadır.

Erken Cumhuriyet Dönemi: Karizma inşası ve hagiografi

Önce asker ve sonrasında devlet kurucusu olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün üstlenmiş olduğu roller, tarih yazımı açısından yerleştirileceği konuma ve ele alış tarzlarına doğrudan tesir etmiştir. Tarihsel gelişmelerin bireyler üzerinden takip edilip yorumlanması, zaferlerin ve yenilgilerin ya da uygulama ve politikaların yine

aktör odaklı bir terminoloji ile ele alınması durumu gerek İslam tarihinde gerekse Hunlardan Osmanlılara kadar uzanan zaman diliminde sıklıkla gözlenen bir durumdur ve konunun Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi olması da bu durumu değiştirmez. Ayrıca idealist tarih felsefesi ve özellikle de Thomas Carlyle'nin bakış açısı ile özetlenebilecek aktör odaklı tarih yazımı pratiği, Türkiye'de de genel kural niteliği taşıyarak, Atatürk'ün bu noktada yerleştirildiği bağlam da uzun süre boyunca açıktan bir eleştiri ile karşılaşmaz. Diğer bir deyişle Atatürk'ün tarih sahnesine yerleştirilmesi noktasında, dünya tarihinin ruhunu "büyük adamlar"ın tarihi ve onların biyografilerinin oluşturduğu tespiti (Carlyle, 1973, s. 43, 58) büyük bir gönüllülükle benimsenir ve bu benimseyiş özellikle erken dönemler için yaygın, kaçınılmaz ve kalıcı bir hâl alır. Zaten Atatürk hakkında "olayların yarattığı bir önder değil bizzat olayları yaratan bir baştır" (Alp, 1998, s. 25) şeklindeki tespitlerin yaygın olduğu ortamda, bireysel biyografi ile devletin/ulusun tarihinin yazımı arasındaki mesafe iyice kısalmıştır.

Ancak tartışmanın boyutlarının bir tarih yazımı meselesinin ötesine geçişi de tam bu hatta kendisini gösterir. Keza 1923 sonrası bütünüyle "inkılâplar" başlığı altında girilen bir inşa sürecidir ve inşasına girilenler arasında eş zamanlı olarak ulus, yeni bir devlet ve onun aygıtları, yeni yaşam tarzları ve insan ilişkileri ile hem yönetici kadro hem de yeni siyaset biçimlerinin meşruiyet kaynakları bulunmaktadır. Özellikle imparatorluktan kopuş ile ümmetten millete geçiş vurgusunun geleneksel ve dinsel olanla köprülerin atılmasını gerektirmesi ise, "önder" tarafından ivedilikle doldurulması gereken bir boşluğu ortaya çıkarır.

Boşlukları doldurma kaygısı, yalnız Türkiye'ye has değildir. Kırsaldan kente, tarımdan sanayiye, mutlakiyetten parlamentarizme, imparatorluktan ulus devlete ve cemaatten cemiyete geçişi kullanmadan betimlemenin çok da kolay olmadığı modernleşme süreçlerinin hemen hepsi belli açılardan dinsel olandan sekülere bir geçişi de içerir. Ancak din söz konusu olduğunda, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı birçok vaka, geçiş sancısını fazlasıyla deneyimlerken net bir geçişten ve eskiyi geride bırakmaktan çok onu ikame etme gayretine yönelir. Bu durumun uzantısında, kendisini ortaya çıkaran birçok tarihsel, siyasal ve toplumsal koşula ek olarak milliyetçiliğin, dinin bir muadili olarak kazandığı önem manidardır. Öyle ki milliyetçilik literatürünün birçok kritik metni ve düşünürü bunun altını çizmekten geri durmaz. Milliyetçilik ile mukayese edilebilecek olanın liberalizm ve faşizm gibi ideolojiler değil akrabalık ve din gibi olgular olduğunu söyleyen Anderson (2008, s. 20-1), modern dünyada semavî dinlerin karşıtlarının dahi seküler bir din olarak milliyetçilikte telafi edici bir tatmin ve adanma bulduğunu iddia eden Hayes (2010, s. 203) ve ulusu "modern çağın laikleştirilmiş tanrısı" olarak tanımlayan Llobera (2007, s.22) bunlardan bazılarıdır. Türkiye örneği ise bir yandan tapılacak bir unsur olarak Türklüğü gündeme getirirken (Atalay, 2022) inşa süreci, Türklerin Ata'sı olarak Atatürk'ün yerleştiği konumun zaman içinde dinselleştirilmesi ile şekillenir.

Bu şekillenişin belki de en önemli yansıması Atatürk'ün Carlyleci anlamda bir "kahraman" olmanın da ötesine geçerek dinsel ve tanrısal bir konumda sunulmasında gözlenir. Diğer bir deyişle Atatürk'ün gerek

şahsı gerekse yürüttüğü inkılâp ve düşünceleri belli bir kutsallık halesine alınır, dinsel terminolojide gözlenen sıfatlardan ve dinsel figürlerle kurulan benzerliklerden yararlanılarak şekillenen bir söylemin konusu olur. Bu yolla da Weberyen anlamıyla ihtiyacı duyulan karizmatik otorite, dinsel olana ilişkin söylemlerden faydalanılarak inşa edilmeye çalışılır.

Bu çabanın somutlaştığı kanallardan biri 1930'lu yıllarda Kemalizm adına bir program ve/ya doktrin sunma gayretindeki kitaplardır. Mahmut Esat Bozkurt'un *Atatürk İhtilali*, Recep Peker'in *İnkılâp Dersleri*, Saffet Engin'in *Kemalizm İnkılâbının Prensipleri* gibi eserlerin başını çektiği bu kanonun iki diğer üyesi Şeref Aykut'un *Kamâlizm* (1936) ile Tekin Alp'in *Kemalizm'i* (1998), Atatürk'ün şahsını değilse de Kemalizm'i bir din olarak değerlendirmeleri bakımından ortaklaşır.

Mecliste Edirne Milletvekili olarak görev yapan Aykut, *C. H. Partisi Programının İzahı* alt başlığını taşıyan kitabına, Kemalizm'in başka hiçbir akıma ve düşünceye benzemediği tespitiyle başlar. Çünkü Kemalizm'in derinliği ve büyüklüğü, onun Marksist ya da faşist rejim ve ideolojilerin sınırlarının içine sığmasına engeldir. Dolayısıyla Kemalizm'in yerleşebileceği yegâne kategori olarak geriye din kalır. Bu nedenledir ki Aykut Kemalizm'i, "ideoloji ve rejimlerin üzerinde yalnız yaşamak dinini aşıl原因 ve bütün prensiplerini ekonomik temeller üzerinde kuran bir din" olarak tanımlar (1936, s. 4). Bu perspektif, yalnız girişteki tanımdan ibaret kalmamakta ve kitabın ilerleyen kısımlarında da sürdürülmektedir. Nitekim partinin ana ilkelerini ele alışıında tercih ettiği başlık, parti ya da Atatürk'ün ilkeleri/umdeleri değil "*Kamâlizm*" dininin özellikleri olur (Aykut, 1936, s. 15, 32). Üstelik partinin nihai amacını da yine teolojik alandan çağrışımlarla ortaya koyar:

Bu sebeptendir ki, onu Kamâlizm dininin hiç şaşmıyan, şaşırımıyan orunçlu ve coşkun tapkanı yapmak, ona bu kutsal, ulusal ve kurtarıcı dini olanca derinliği ve inceliği ile oydamlamak ister... tâ ki Kamâlizm dinine inanı artsın. İşte disiplin altında gençlik böyle olacaktır. Parti bunu amaçlamış, hazırlamıştır (Aykut, 1936, s. 79).

Şeref Aykut'un *Kamâlizm*'iyle benzer bir dönemin ürünü olup benzer bir amaçla kaleme alınan eserlerden bir diğeri de Tekin Alp'in *Kemalizm'i*dir. Üslup itibariyle yazar, doğrudan dinle özdeşlik kurmasa da rejimi dinsel kavramlar ve sözcükler aracılığıyla betimlemekten vazgeçmez. Dahası rejimi diğer ideoloji ve düşünce sistemlerinden ayrı göstermede başvurduğu dinsel terminoloji, aynı zamandaki Atatürk'ün hiyerarşideki konumuna ifade etmede de kullanışlı olur:

Mısır'daki, İran'daki, Afganistan'daki v.b.ndeki aydın seçkin sınıfın kıblesi artık Mekke değil, Çankaya'dır. Atatürk, Osmanlı dönemindeki Türk hükümet başkanları gibi Emirülmü'minin değil, o mü'minlere esin veren, onlara yol gösteren bir insandır. Muhammed'in 250 milyonluk ümmeti, Peygamber'in kutsal emanetlerinin çekimi ile değil, Çankaya'nın fıskıran ve onların gözlerini kamaştırın nurların çekimi ile oraya yönelmiştir (Alp, 1998, s. 308).

Kuşkusuz anılan örneklerin her biri geniş kitlelere hitaben yazılmış metinler değil, rejimin yönetici seçkinleri arasındaki entelektüel tartışmaların birer ürünüdürler. Bu bakımdan verilmek istenen mesajın doğrudan kitleye ulaşmasının ve devamında bir desteği mümkün kılmasının garantisi yoktur. Ancak karizmatik otorite inşasında dinsellikle bezeli benzer söylemler yalnız bu tipteki metinlerle sınırlı kalmayıp farklı kanallarla da sürdürülmüş, söylemin hedefinin daha geniş bir etki yaratması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda iletilmek istenen mesajın etki ve kapsamını genişleten mecra olarak karşımıza edebiyat çıkar. Özellikle şiir, konuya ilişkin örneklerin kapsam ve zenginliği ile "Atatürk Edebiyatı" olarak nitelenebilecek bir alt türü de içerir.⁴ Atatürk'ün hakkında henüz yaşarken yazılmaya başlanan ve ölümünün ardından da hız kesmeyen bu alt türün bazı örneklerinin ortaklaştığı nokta ise içeriklerinde başvurdukları teşbih, kinaye, teşhis, intâk, istifhâm, telmih ve mübalağa gibi edebi sanatların Atatürk'ü Tanrı'dan Tanrı'nın elçisine kadar çeşitlenen bir konumda sunmalarınıdır (Dede, 2010, s. 213). Örnekler Aka Gündüz'ün "Atatürk'ün tapkınıyız. Her şey O'dur. Her yerde O var. / Elimizi yüzümüze; Gönümüzü özümüze kapıyoruz. Biz sana tapıyoruz!" dizelerinden "Tanrı, peygamber diye nedir, kimdir bilmeden / Taptığımız ne varsa, hepsi ondan şekil aldı" diye seslenen Faruk Nafiz Çamlıbel'e kadar çeşitlenebilir. Ancak bu türün en önemli ismi olarak Behçet Kemal Çağlar'a özel bir yer ayırmak da zaruridir.⁵ Keza Çağlar'ın edebiyat öğretmenliği, Halkevi müfettişliği ve milletvekilliği gibi meslekleri de içeren yaşamı, Onuncu Yıl Marşı'nın dizelerinden çok daha fazlasını kapsar. Bunlar arasında özellikle Hz. Muhammed'in doğumundan başlayarak, hayatının belli önemli dönemlerini şiirleştiren Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine "Atatürk Mevlidi" başlığıyla yaptığı 414 mısralık uyarlama dikkat çekicidir. Uyarlamanın temel mantığı ise Süleyman Çelebi'de Muhammed Mustafa'nın yer aldığı anlatının Çağlar'da Mustafa Kemal'e dönüşmesidir:

⁴ Söz konusu edebi türe ilişkin değerlendirmeler ve örnekler için (bkz. Oy, 1989; Burdurlu, 1967).

⁵ Behçet Kemal Çağlar'ın şairliği ve Atatürk'e dair şiirlerinin tarih yazımı ile irtibatı ile ilgili olarak (bkz. Dede, 2010).

*Millet adın zikredelim bir kere
 Vacip oldur cümle işte Türklere
 Şevk ile Türküm dese bir dem lisan
 Dökülür cümle hüznün misli hazan
 (...)
 Mustafanın Mustafası doğmada
 Müjde ki Türkün atası doğmada
 Gel dilersiz bulasız od'dan necat
 Mustafa'yı ba Kemale essalat⁶*

Bu noktada Çağlar'ın Mevlid'inin ne ölçüde ses getirdiği ve benimsenip benimsenmediği hakkında bilgi sahibi değiliz. Fakat Çağlar'ın üslubundan bağımsız bir gerçek, Atatürk üzerine kaleme alınan ve özellikle temel eğitimde başvuru olan yaşam öykülerinde de Çağlar'inkine benzer bir duruma rastlandığı ve Atatürk'ün geçmişinde Hz. Muhammed'in yaşam öyküsünü anımsatır detayların öne çıktığıdır. Öyle ki Doğan'a (1992) göre bu, öne çıkarmanın ötesinde bir öykünmedir de. Nitekim Hz. Muhammed "Cahiliye Devri" olarak adlandırılan karanlık bir dönemde, Mustafa Kemal ise ülkenin uçurumun kenarında, yıkık ve harap bir "manzarayı umumiye"de dünyaya gelir. Peygamber babası kendi doğmadan öldüğü için amcasının yanında büyürken, küçük yaşta yetim kalan Mustafa, bir süre dayısının himayesinde bulunur. İkisinin de kişisel özellikleri ve bu bakımdan çevrelerinde uyandırdıkları hisler, yeni isimlerin / lakapların kendilerine takılmasını beraberinde getirir; Hz. Muhammed karakter yapısını olumlayan şekilde "Emin" sıfatına layık bulunurken, Mustafa'ya öğretmeni tarafından olgun, erişkin gibi anlamlar taşıyan "Kemal" ismi ile verilir. Ve nihayetinde ikisinin de yaşadıkları çağın genel özellikleri içinde uyumsuz karakter sergileyerek hakim bakış açılarında cephe alışları, birer kurtarıcı olarak görülmelerine fayda edecek ve bu doğrultuda ilki bir kurtarıcı olarak Medine'ye hicret ederken ikincisi de Samsun'a çıkacaktır (Doğan, 1992, s. 23-25).

Atatürk'ün ve Kemalizm'in yazar ve şairlerce dinsel bir konuma layık görülmesini anlaşılır kılacak faktörler mevcuttur. Bu noktada yakın geçmişte okullarında derse "Padişahım çok yaşa" diyerek, zillullah (Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi) sayılan padişahı ululayarak başlayan ve başlarında bir baba figürü görmeye alışan nesillerin, saltanatın ve hilafetin kaldırılmasıyla ortadan kalkan padişah-baba figürünün ve bazılarının da onun gölgesi olduğu Tanrı'nın yerine Mustafa Kemal'i koyması şaşırtıcı olmayabilir (Ünder, 2002, s. 146, 152). Öte yandan dinsel terminolojiye başvurunun, dini figürler ve kavramlar ile kurulan benzerliklerin kalıcılığı konusu, Atatürk'ün yaşamının yazılış tarzı olmuştur. Erken Cumhuriyet Döneminde karizmatik otoritenin tesisi amacıyla yönelinen geleneksele dönük araçsal atıflar ya da onu bir Tanrı ya da peygamber

⁶ Çağlar'ın yeni Mevlid'i ilk olarak 1942 yılında Yücel Dergisi'nde Ankaralı Aşık Ömer imzası ile yayınlanır. Metnin tamamı için ayrıca (bkz. Perinçek, 1994, s. 54).

gibi gören yaklaşımlar çoğunlukla geride ve istisnai kalsa da, Atatürk hakkında biyografiden ziyade hagiografiler yazılması durumu süreklilik arz etmiştir.

Katolik Kilisesi'ne bağlı bir azizin biyografisi anlamına gelen ve doğumdan ölüme kadarki kronolojik yaşam öyküsünden çok azizin insanlığın kurtuluşuna dair çaba ve mücadelesine odaklanan hagiografi, kökeni Hıristiyanlıkta olmasına rağmen Yahudilik ve İslam başta olmak üzere diğer dinlerin ilahiyatçılarınca da benimsenmiştir (Head, 2001, s. xiii). Ayrıca özellikle orta çağda azizlerin, dönemleri için bir nevi süper kahraman olarak şanlarının dört bir yana yayıldığı dikkate alındığında (Salih, 2006, s. 1), hagiografinin de "gerçekte ne oldu" yönündeki sorulara yanıt olmaktan çok belli bir efsanenin sürdürülebilmesinin aracı olduğu iddia edilebilir. İşte bu noktada efsanenin sürekliliği mefhumu, Atatürk özelinde karizmatik otoritenin tesisi meselesini talileştirecektir. Atfedilen sıfatlar ve girilen mukayeseler karşısında Atatürk'ü konu edinen metinlerin ilham, içerik ve yansıttıkları itibarıyla hagiografilerin kapsamına dahil edilmesi de ne şaşırtıcı ne de yadırgatıcı olacaktır. Dahası tarih yazımı açısından hagiografik muhteva istisnadan çok kural olmuş, yakın dönemli biyografik çalışmalar dahi amaç ve özgünlüklerinin delili olarak hagiografik bir bakış ve içerikten uzak duruşlarını göstermişlerdir (Hanioglu, 2011, s. 1-6).

Yaygınlık ve kalıcılık arz eden hagiografinin belki de en öngörülmedik sonucu ise sonraki dönemlerde hız kazanacak spiritüel oluşumlara dair pekiştirici rolleridir. Dinsellik atıflarının ve beraberinde getirdiği doğaüstü, mistik, mucizevi çağrışımların eğitim müfredatını, rejimin yerleşip kalıcılılaşmasını ya da ilke ve devrimlerin kiteselleşmesi gibi konuları geride bırakan etkisi, bizzat Atatürk'ün ve Kemalizm'in spiritüel gelişmelerin gündeminde yer bulması üzerinedir. Üstelik bu tekil bir oluşum ya da geçici bir zaman diliminden ibaret kalmayıp farklı gruplarda, *New Age*'de olduğu üzere farklı zaman dilimlerinde ve kültürlerin teşekkülünden ünlülerin içinde bulunulan harekete devşirilmelerine uzanan farklı biçimlerde gündeme gelir. Diğer bir deyişle Erken Cumhuriyet Döneminde bir dinmiş gibi lanse edildiği söylem örnekleri ile karşımıza çıkan durum, 50'lerden 90'lara ve 90'lardan günümüze uzanabilmekte, "yeni dini hareketler" tabirinin yenilik, dinsellik ve hareket şeklindeki bileşenlerinin her biri ile (Cengiz, Küçükural ve Gür, 2021, s. 43-4) uyum arz etmektedir.

Bu uyum ve temasların takibi için ise Erken Cumhuriyet Dönemini geride bırakarak 1950'lere doğru ilerlemek ve spiritüel akımların modernleşme projesi ve Atatürk ile olan karmaşık ilişkisine odaklanmak anlamlı olacaktır.

Ruhçu hareketin yükselişi ve Atatürk

Türkiye'de spiritüel hareketlerin dikkat çekici bir vasfı, özellikle ruhçu akımlara dahil birey ve grupların Osmanlı-Türk modernleşmesi ile olumlu yönde bir ilişkilerinin olmasıdır. Bu ilişkinin kökenini, özellikle

Tanzimat'tan itibaren kendisini gösteren ve modernleşme projesinin çerçevesinde belirleyici olan bilim ile din, rasyonalite ile dogmatizm, ilerleme ile tutuculuk ve sekülerlik ile dindarlık arasındaki karşıtlıklarda, spiritüel akımların kendilerini yerleştirdikleri konum şekillendirir. Sekülerleşme süreci ile spiritüel akımların gelişim dinamikleri ve süreçlerinin birbirleri ile kesiştiği yerler fazlasıyla mevcut olduğu gibi, özellikle ruhçuların devlet eliyle uygulanan politikalara çoğu kez taraftar oldukları ve geleneksel dini yapılarla mesafe konusunda yönetici elitlerle benzeştikleri gözlenir. Öyle ki Osmanlı-Türk modernleşmesinin bilimi bir tür "ilerleme ideolojisi" olarak tatbiki hususunda (Burçak, 2005, s. 27) ilkesel bir uyum söz konusudur. Nitekim Türkiye tarihinde sekülerleşme, ticaretle ve zanaatla uğraşan gayrimüslimlerin yanı sıra başta Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye olmak üzere önce yüksek düzeyli devlet memurları arasında gelişmiş, ardından da üst sınıf ve varlıklı kesimlere doğru yaygınlık göstermiştir. Söz konusu gelişim çizgisinin aynı zamanda spiritüel hareketleri de betimleyebiliyor olması dikkat çekicidir. Keza bu nitelikteki hareketlerin hem takipçileri hem de karşıtları yine aynı kesimler arasından çıkar (Cengiz, Küçükural ve Gür, 2021, s. 94-5). Özellikle ruhçu akımların ülkedeki gelişimi, batının bir model olarak alınmasından bağımsız değildir. Örneğin Sufizm ve geleneksel halk inançları çerçevesinde spiritüellik ve okültizmin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki varlığı çok eski yüzyıllara kadar götürülebilecekse de, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren bundan bağımsız bir spiritüel hareketin geliştiği söylenebilir. Başta Kardec olmak üzere batıdaki literatürü takip ederek Osmanlı kamuoyuna tanıtan bu girişimler, kısa bir süre içinde geleneksel ve yerel spiritüelliğin karşısına ilhamını batıdan alan, bilimsel ve deneysel bir spiritüellik biçimi olarak çıkabilmiştir (Zarcone, 2014). Bu yönden bakıldığında gelişimlerinin seyri, süreçte rol sahibi olan aktörlerin sınıfsal kökenleri ve statüleri ile geleneksel olana bakışları üzerine yapılacak bir yorumda spiritüel akımların da modernleşme sürecinin bir mahsulü olduğu söylenebilecektir.

Dolayısıyla cumhuriyet dönemine gelindiğinde yönetici elitler ve onların uygulamalarının spiritüel hareketle irtibatlı kesimler açısından ilkesel bir sorun yaratmadığı söylenebilir. Bilakis ikinci kuşak Türk ruhçularından Ata Nirun'un Atatürk'ün şeyhlere, dervişlere ve dini tarikatlara kapattığı kapının kapalı kalmasını bizzat spiritüel akımların sağlayabileceği iddiası, tarikatlara karşıtlık bağlamında aralarında bir ortaklık bulunduğu ve spiritüel akımların cumhuriyetçi reformları tamamlama potansiyeline sahip oldukları imalarını içerir (Arıcıoğlu, 2020, s. 73). Bu çabanın pratiğe döküldüğü noktadaki sembol isim ise 1950'de Türkiye'deki ilk spiritüel örgütlenme olan *Metapsişik Tetkiler ve İlmî Araştırmalar Derneği'nin* (MTİAD) de kurucusu olan Dr. Bedri Ruhselman'dır. Kendisi kitapları ve dernek faaliyetleri ile ruhçuluğun Türkiye'deki gelişim süreci açısından bir kurucu figür niteliği taşımış ve sonraki yıllarda gözlenecek olan tüm akım ve kurumlar da bir şekilde Ruhselman ve/ya MTİAD'den izler barındırmıştır.

Bir asker çocuğu oluşu üzerinden cumhuriyetçi, seküler, kentli ve orta sınıf bir kökene dayandırabilecek olan Ruhselman, tıp eğitimi almış olmasıyla Osmanlı-Türk modernleşmesi ile irtibatlı birçok aktörde görülen bir yaşam öyküsüne dahil olur. Celse adı verilen ruh çağırma seanslarının katılımcıları arasında Macit Gökberk,

Peyami Safa, Enis Behiç Koryürek, Samet Ağaoğlu gibi dönemin önde gelen yazar, şair ve düşünürlerinin yer aldığı düşünüldüğünde (Soyubol, 2021, s. 2), dönem ruhçuluğunun habitusuna dair de bir fikir geliştirilebilir. Gerek ilk örnekleri MTİAD'nin da öncesine giden ve toplamı beşi bulan kitaplarında ortaya koyduğu görüşleri gerekse derneğin sonraki dönemlere miras bıraktığı etki düşünüldüğünde, Ruhselman'ın modernleşme sürecindeki konumu ve Atatürk'e bakışıyla farklı bir sentezi / yolu ortaya çıkardığı iddia edilebilir.

Ruhselman ruhçuluğa dair anlayışını bilimsel (maddi) ve spiritüel (manevi) alanlar arasında konumlandırmakta, bu yolla hem metafizik tartışmalara hem de içinde bulunulan dönemin pozitif bilimlerine açık bir tavır sergilemektedir. Ancak bu tutum pragmatik bir orta yol olmaktan ziyade, onun evrensel hakikat olarak tanımladığı sonuca ulaşılabilmesinin yegâne yolu olarak görülmesinden ötürüdür. Kendisinin ve çevresindekilerin eğitim durumları ve hayat tarzları çerçevesinde çağının bilim anlayışına kategorik bir karşıtlığı yoktur ancak getirdiği temel eleştiri bilimin (ve pozitivistin) kendini materyalizm ile sınırlandırması durumudur. İlahi olanın anlaşılması adına objektif ve pozitivist bir yaklaşım gerekli iken, kişinin kendisini ve evreni daha iyi anlamasını sağlama noktasında bilimin maddeselliği ve olgusallığının da ötesine geçilmelidir (aktaran Soyubol, 2021, s. 13-4).

Diğer yandan MTİAD'nin kurulduğu ve Ruhselman'ın kitaplarının yayımlandığı zaman diliminin politik bağlamı da dikkat çekicidir. Öncelikle süreç, ülkede çok partili siyasal hayata ve devletçi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemine denk gelmektedir (Cengiz, Küçükural ve Gür, 2021: 95). Ancak parti sayısı ve ekonomi politikasının dışında 1950'li yıllar tek parti dönemi reformlarının yeni iktidar eliyle "tutan ve tutmayan inkılâplar" şeklinde sınıflandırıldığı ve tutmayanlarda ısrarcı olunmayacağına bir hükümet politikası olarak açıklandığı, ezanın yeniden Arapça okunmaya başlandığı, tarikatların sadece açıktan faaliyetlere girişmekle kalmayıp seçim süreçlerinde giderek belirleyici bir konuma yerleştiği bir zaman dilimidir (Ahmad ve Ahmad, 1976). Üstelik etkisini Türkiye üzerinde de iyice hissettiren Soğuk Savaş koşulları, pozitivistin fazlasının materyalizme, materyalizmin de maneviyat eksikliği nedeniyle kişi ve toplumları komünizme sürükleyeceği endişesini yaygınlaştırmaktadır (Nesimi, 1977, s.60). Tüm bunlar dikkate alındığında, Ruhselman ve çevresinin hem bilim ve dini birleştirip uzlaştıran bilimselleşmiş bir maneviyat kurma çabası hem de cumhuriyet reformlarında gözlemlenen ahlaki boşluğa bir çözüm getirerek bilim ve din arasındaki ilişkiyi zıt ve düşmanca bir zemine oturtan tasvirlerle karşı çıktıkları iddiası (Arıcıoğlu, 2020, s. 206-07) zamanın ruhuna son derece uygun bir çözüm yolu vasfı kazanmaktadır.

Atatürk'ün yerleştirildiği bağlam işte bu noktada önem kazanır. 1950'lere gelindiğinde varlığı iddia edilen manevi boşluk, bir açıdan alternatif bir din olarak Kemalizm'in ya da dinsel bir hüviyetle sunulan Atatürk kültürünün başarısızlığını ima eder. Fakat bizzat Ruhselman, pozitivistin sınırlılıkları konusundaki eleştirilerine rağmen, ortaya koyup yaygınlaştırılmasına çaba gösterdiği ve MTİAD sonrası kurumsal ve bireysel spiritüel girişimler tarafından da hararetle benimsenecek yeni bir Atatürk imgesini pekiştirir. Burada

ilk olarak anılması gereken Ruhselman'ın kendi yaşam öyküsünü ve kaderini Atatürk ile irtibatlandırmasındaki maharettir. Henüz savaş yıllarında dayısı ile bir konuşmasında orduya katılıp şehit olmak istediğini söylediğinde onu bundan vazgeçiren, o esnada kendilerini dinlemekte olan "çakmak mavisi gözlere sahip albay" olmuştur:

Vatan için ölmek şereftir ama sen çok gençsin ve okuyorsun. Evet, milletimizin askere ihtiyacı var ama okumuş insana daha çok ihtiyacımız var. Savaşta insan bir kere ölür ama okumuş bir insan yaşayarak, vatanına her gün hizmet eder. Sen de eğitimi tamamlama ve milletine bu yolda hizmet et (Bilyay Vakfı, y.y.).

Anının gerçek olup olmamasından bağımsız bir şekilde asıl önemi, Ruhselman'ın milletine önce bir hekim sonrasında da Türkiye'de ruhçuluk akımının en önemli figürü olarak edeceği hizmetin kırılma noktasına Atatürk'ü yerleştiriyor oluşudur. Üstelik Atatürk'e atfedilen önem bundan ibaret kalmaz. Örneğin 1936'dan vefat ettiği 1960 yılına kadar irtibat halinde olduğu ve onlardan aldığı detaylarla kitap ve dergilerini çıkarttığını söylediği on ruhtan birinin kendisini "Kemal Yolcusu" olarak tanıtmaya da dikkat çekicidir. Ruhselman'ın henüz 1938 yılında "Bir kılavuz kitap gibi, ilerlemenin onurlu yönlerini kesin terimlerle özetleyen Altı Ok sembolüne sahibiz (...) Bu Altı Ok'un işaret ettiği geniş ufuklar atmosferinde yaşamak istiyoruz" yorumunda bulunduğu dikkate alınırsa (aktaran Arıcıoğlu, 2020, s. 168), yıllar sonra iletişime girdiği ruhun ismi daha da anlam kazanır. Üstelik "Kemal Yolcusu"na ilişkin detaylar bir kenara bırakıldığında dahi Mustafa Kemal'in yolu evrensel hakikate ulaşma açısından değer sahibi bulunmaktadır. Nitekim Ruhselman, bu çabanın başarısının ön şartı olarak "bir mezhebe, bir tarikate, bir ekole taassupla saplanıp kalmamış olma"yı gösterirken (Ruhselman, 1990, s. 149) Atatürk'ün 1925'te yaptığı "Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler, müritler, meczuplar ülkesi olamaz." konuşmasını da anımsatmış olmaktadır. Bu yaklaşımın uzantısında MTİAD'ın yayın organı *Ruh ve Madde'nin* sayfaları, ruh ile maddeye dair tartışmalar kadar cehaletle mücadele, din karşıtlığı, liyakatin önemi, laiklik ve fikri bağımsızlık, emperyalizm karşıtlığı, hümanizm, pasifizm, sosyal adalet ve kadın hakları konusundaki önemi üzerinden Kemalizm övgüsüne de yer verir.

Ruhselman'ın yaşamının son yıllarında baş gösteren tartışmalar ve altmışlıardan itibaren kurumsal ayrışmalar ile bölünen ruhçu akımlar, değişen ve çeşitlenen isimleri ve liderlerine karşı Atatürk ve Kemalizm yanlısı tavırları noktasında ortaklaşmaktadır. Örneğin 1960'da MTİAD'den ayrılan Refet Kayserilioğlu'nun Dünya Sevgi Birliği Derneği adını taşıyan ancak iletişimde olduğu yüce varlığın adı olan "Beyti Dost" ismiyle de bilinen oluşum, Atatürk'ü yerleştirdiği konum ile öncülünden çok da farklı değildir. Öyle ki derneğin yayın organı olan Sevgi Dergisi'nin Ekim 1972 sayısında olduğu gibi Atatürk kapağa taşınıp hakkında özel sayılar hazırlanmıştır. Kayserioğlu'nun kendisi de dergide yer alan yazılarında "din çağı kapandı ve artık bilim çağı başladı" tespitinde bulunurken "Atatürk ve İnönü önderliğinde yapılan inkılaplar bizleri bilime, medeniyete ve

ilerlemeye yönelmiştir” ifadesiyle (Arıcıoğlu, 2020, s. 111) bunu mümkün kılanlara şükranlarını dile getirmektedir. Ancak aynı yazıda düşülen “inkılaplar belli tarihsel ve toplumsal gereklilikler nedeniyle ahlaki ve manevi cepheleri yeterince ele alamamıştır” şerhi, spiritüel hareketlerin süreklilik arz eden bir diğer boyutunu örnelemektedir. Ahlaki ve manevi boşluğun tespiti ve bunun sakıncaları sürekli olarak vurgulanırken, ruhçu akımların benzer yönde eleştiriler getiren İslamcı ve mukaddesatçı hareketlerden farkı da Atatürk’e bakış üzerinden ortaya konulmaktadır.

Bu noktada ruhçuluk akımıyla 1950’li yıllarda yükseliş gösteren spiritüellik, Türkiye’nin modernleşme deneyimi ve bu süreçte Atatürk imgesinin evrimi bakımından dikkat çekici bir durum oluşturur. Erken Cumhuriyet Döneminde karizmatik otoritenin inşası üzerinden yorumlanabilecek Atatürk ve Kemalizm’in dinsel olanın muadili olarak sunumu spiritüel akımlarca pek benimsenmese de geleneksel dinin ve dini kurumların yerleştirildiği bağlam da çok fazla sorgulanmamıştır. Burada karşılaşılan durum, desteklenen modernleşmeci reformlara bir nevi “aile içi eleştiri” getirmek ama aile içindeki konumu da Atatürk’e dönük övgülerle sürdürmek yönündedir.

Muhafazakâr düşüncenin Batılılaşmanın bir sonucu olarak görüp yergi konusu ettiği ahlaki değerlerin yitimi meselesi ise spiritüel bakışta daha geniş bir tartışmanın parçası olarak görülmekte, evrensel hakikate ulaşmada materyalizm ve pozitivistimin kısıtlayıcılığı iddiası üzerinden zikredilmektedir. Ancak eleştirel bir tutum takınılan süreçlerde dahi kritik olan Atatürk’ün spiritüel tartışmaların bir parçası kılınmasıdır. Atatürk’ün Erken Cumhuriyet Döneminde dini, 1950’li ve 1960’lı yıllarda ise spiritüel tartışmalar dahilinde yer sahibi olması, 1990’larda yükseliş gösterecek *New Age* akımlardaki konumunun da ipuçlarını fazlasıyla vermektedir.

Bir New Age ikonu olarak Atatürk

New Age sözcüğünün dolaşıma girmesi ve içeriğinin toplumsal bir etki yaratması üzerinden hareket edildiğinde, konuya ilişkin tartışmalar II. Dünya Savaşı sonrasına kadar gider. Savaş ve beraberinde getirdiği yıkımın Batı toplumlarında yarattığı umutsuzluk ve hayal kırıkları ile baş etmenin yolu, bir kısmı tarih öncesine uzanan bir dizi birbirinden farklı din benzeri inanç ve spiritüel pratiklerin *new age* başlığı altında benimsenmesinde görülmüş ve bu pratikler ile batının içinde bulunduğu “epistemolojik kriz”in (Sanson, 2009, s. 441) çaresi aranmıştır. Modernite ve onun sekülerizm anlayışının ideolojik yansımaları arasında yer alan ilerlemeci tarih anlayışı ve bilinçli medeni bir öznenin varlığına dönük sav (Ertit, 2014, s. 104) ile yüzleşmek, beraberinde rasyonalite, bilimsellik ve teknolojiye dönük eleştirel bakışı pekiştirmiştir. Fakat söz konusu eleştirelliğin sonucunun bir tür “dine dönüş” olduğu da söylenemez. Keza burada aynı zamanda tek tanrılı dinlerin görev ve sorumluluk anlayışına da benzer bir eleştirel mesafeden yaklaşılmış, dinin artık bir sorumluluk alma olgusundan çok bir tüketim yolu ve seçim meselesi olarak algılandığı bir döneme girilmiştir

(Davie, 2006). Anılan hayal kırıklıklarını deneyimlemenin ve eleştirel pratiği uygulamanın sınıfsal bir boyutunun olduğu düşünüldüğünde ise Heelas'ın (1996, s. 124) "eğitilmiş sınıfın gizli dini" argümanı anlam kazanmaktadır.

Takip eden süreçte hem postmodern eleştirilerin kazandığı yaygınlık hem de iletişim teknolojilerinin dönüşümü, doğrudan ve dolaylı biçimlerde *new age* akımlarının gelişimini hızlandırmıştır. Postmodernlik noktasında aydınlanma ve onun akıl anlayışının her yönden eleştiri altında olduğu sürecin, "Batı toplumlarının rasyonel gerçekliğinden kaçarken daha gizemli olana, mistik olana sığınma arayışı"nı (Kozanoğlu, 2018, s. 419) tetikleme beklenebilir. Modernleşmeden miras sekülerlik anlayışının da katkısıyla kurumsal dinin zayıflamışlığı bir gerçek olarak ortada dursa da bu, "din gibi" işlev gören yönelimlerin doğuşuna engel olamamıştır (Berger, 2006, s. 90). Diğer bir deyişle sekülerlik toplumdaki inançsızların sayısını artırırken, bunlardan bazılarının spiritüelliğin katkısıyla yeni dini hareketlere yönelmesine de tanık olunmuştur.

Türkiye'nin *new age* yolculuğu ise 1980'lerden itibaren neoliberalizm ve küreselleşmenin yarattığı ivme ve 90'larda özel radyo ve televizyonlar ile basın organlarının çeşitlenmesiyle farklı ve daha yaygın etkili bir boyut kazanır. Fakat bu durumun özellikle batılı ülkelerdeki gelişim çizgisinden farklılaştığı durumlar da yok değildir.

Batıda spiritüelliğe yönelişin nedenleri, sıkça bireylerin kendi kimlikleri ve modernitenin yarattığı belirsizliklerle ilgili dertlerine dayandırılmış; insanların maddiyatçılıktan, bürokratik baskıdan, kurumsal çöküşten, hızlı yaşam, hızlı dönüşüm ve refah devletinin yarattığı belirsizliklerden kendilerini kurtarıp iyileştirme çabalarının bir parçası olarak yorumlanmıştır (Heelas, 1996, s. 138). Oysa Türkiye'deki spiritüel hareketlilik ve dolayısıyla *new age* akımlar, Kozanoğlu'nun betimlemesiyle "garantili referanslar" üzerinden şekillenecektir (1997: 48). Spiritüel hareket üzerinden şekillenen grubu ve kamusalılığı içinde yaşanan toplumla uyumlu tutma çabası, hareketlerin kendilerini İslam ya da Atatürk ile yerleştirmelerini beraberinde getirmekte ve bu da hareketin bir şeylerden kurtulmaktan çok bir şeye tutunmaya dönük bir gayreti sergilemesini ortaya çıkarmaktadır (Kozanoğlu, 1997, s. 48; Kozanoğlu, 2018, s. 291). Bu tutunma çabasının büyüklüğünün bir göstergesi ise dönem içinde spiritüel hareketlerin Atatürk ve Kemalizm'e dönük eleştiri ve tehditler karşısında doğrudan tartışmaya taraf olup tutum aldıkları örneklerdir. Bu yönüyle 1950'li yıllarda ruhçuluğun kendinde gördüğü rejimi pekiştirme misyonu, bu seferinde *new age* akımların rejimi müdafaasına uzanmıştır.

Bu tablonun ortaya çıkışını, spiritüel hareketlerin 1960'lardan, Kemalizm'in ise 1980'lerden itibaren yerleştiği konum üzerinden takip etmek mümkündür. 60'lı yıllarda batılı ülkelerde gözlenen hareketliliğe karşın, Türkiye'de ruhçuluk özelindeki spiritüel hareketlerin inişe geçişinden bahsedilebilir. Bunun nedenleri arasında Bedri Ruhselman'ın ölümü ve sonrasında hareketin kendi içinde bölünmesi yer alsa da, siyasi ve

toplumsal ortamın dönüşümünün etkisi de mevcuttur. Nitekim Soğuk Savaş'ın ilk yıllarıyla da kesişen Demokrat Parti Döneminin politik iklimi ile 1960 ve 1970'lerin toplumsal hareketliliği oldukça farklı konjonktürlerdir ve toplumun hızlı ve radikal bir biçimde siyasallaştığı bir dönemde spiritüel arayışlar, Atatürk ya da modernleşme konusunda taraf dahi olsalar kendilerini apolitik bir konumda bulmuş, önceki on yıla nazaran daha az ilgi uyandırmıştır (Cengiz, Küçükural ve Gür, 2021, s. 103). 1980'lerde başlayan süreç ise farklı yollar aracılığıyla ve farklı gerekçelerle durumu tersine çevirecek, spiritüelliğe yönelik ilginin evrensel düzeyde zirve yapışından Türkiye de nasibini alacaktır.

1980'ler Türkiye'sinde modernleşmenin evrensel düzeyde tabi tutulduğu eleştirilerin "yerel" bazı gündem ve tınılar eklenmiş halde ve oldukça gürültülü bir şekilde dile getirilmesine tanık olunur. Postmodernliğin modernleşmeye ve onunla ilintili ilerleme, hakikat, rasyonalite, sekülerizm gibi kavramlara yönelik eleştirel perspektifinin Türkiye'deki yansımaları, aynı zamanda modernleşme sürecinin kapsam ve yöntemi üzerinden Kemalizm'in eleştirilmesine de denk düşer. Özellikle 12 Eylül Darbesi ve onun boğucu etkileri altında, Türkiye'nin demokratikleşememesi probleminin kaynağına Kemalizm'i yerleştiren post-Kemalist bakış açısının siyaset, basın, sanat ve kültür dünyasında tuttuğu yerin dönemin tartışma ortamını hararetlendirdiği de açıktır (Aytürk ve Esen, 2022, s. 7-8). Buna bir de Türkiye'nin, o güne değin bastırmış olduğu kendi periferisini, kendi merkezinin dışına ittiği Kürtleri, Doğuluları ve dini keşfetmesi sürecini diğer bir deyişle "bastırılmışın geri dönüşü"nü (Gürbilek, 2001: 105-6) deneyimlemesi eklendiğinde, spiritüel akımların hareket sahasının ne denli karmaşık olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Geri dönen bastırılmışlardan biri olan dinin dönem kamuoyundaki yeri, spiritüel hareketlerin evrimi noktasında önem arz eden bir konudur. Bu noktada modernleşme projesinin belli bir dönemde ilerlemenin, bilimin ve sekülerliğin karşı kutbuna yerleştirilen İslam, içinde bulunulan darbe yönetimi ve ANAP iktidarı tarafından benimsenen Türk-İslam Sentezi ile rejimin yeni ideolojisinin bir bileşeni olmuştur. Ayrıca İslam'ın 1980'li yıllardaki toplumsal ve politik konumu, Gürbilek'in geri dönenin ister istemez bastırılmadan önceki halinden farklı bir biçimde olacağı tespitini de (2001, s. 105-07) haklı çıkararak niteliktedir. Geline nokta ahlaki kodlar, maneviyat ya da hakikate ulaşmaktan ziyade piyasa ilişkilerinin bir parçası olan ve vakıf, dernek, parti ve sivil toplum örgütleri gibi alternatif aygıtlarla ciddi bir etkinlik ve görünürlük kazanan İslam, gelişen teknolojik olanaklar ve çeşitlilik kazanan kamuoyu üzerinden batılılaşma-modernleşme ve dolayısıyla sekülerleşme sürecine eleştiriler getiren kanallar da bulmuştur. Yine de postmodern gelişmeler ışığında dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye'deki genel durumun, dine dair bir iade-i itibar şeklinde değil, dini hareketlerin yenilenmesi şeklinde tezahür ettiği söylenebilir.

Kadim dinler ile *new age* akımlar arasında kurulan ilişki kapsamında dönemin spiritüel gündemi odağına ezoterizmi yerleştirir. Sözcük anlamıyla ezoterizm, içsel anlamındaki *esoterikos* ve içsel olan, gizli olan anlamındaki *isothéo* kökünden gelmektedir ve "derin ve hakikî bilgilerin ehil olmayanlardan gizlenerek

yalnızca ehillere öğretilmesi ve bu yolla edinilen bilgi bütünü” biçiminde tanımlanır (Sait ve Çobanlı, 2001, s. 126). Söz konusu bilgilerin herkes tarafından edinilemez bulunması beraberinde bir gizlilik vurgusunu ve bu doğrultuda yönelinen sembolizmi gündeme getirir. Esas itibarıyla ezoterizm doğrudan din ve dinsel bilgiyi kastetmiyor olsa da, kelimenin içsel ve gizeme dair vurgusu sıklıkla dinsel metinleri ön plâna yerleştirmiştir. Hatta dinlerin özünün ezoterik içeriğinde olduğu, fakat içle değil kabukla ilgilenen anlayışlar yüzünden dinlerin gerçek mahiyetiyle anlaşılamadığı iddiasına da tanık olunur (Candan, 2005, s. 36-7).

Kurumsallaşmış ve örgütlü dinlere belli bir mesafede bulunulan süreçte ezoterizm, dini metinlerle kurulan ilişkide yenilikler sunar. İnancın tatmini noktasında, bin ila iki bin yıl öncesinin kitaplarına dayalı bir din anlayışının yetersiz bulunduğu noktada, kitabın kendisine yaklaşmada bir dönüşüm gerçekleşmiş ve kutsal kitaplarda anlatılanlara farklı gözlerle bakıp mecazi anlamını çözmek (Noah, 2003, s. 14) ya da inancı vurgulayan kitapların ardındaki bilgiyi ve sırları bilmek (Bektan, 2004, s. 22) yönünde çabalar sergilenmiştir. Bu doğrultuda kutsal kitaplardaki şifreleri çözmek ve bu yolla sırlara erme gayreti, Tevrat ve İncil’e dönük farklı, verimli ve kabul etmek gerekirse maddi açıdan oldukça kârlı bir ilgiyi mümkün kılmıştır (Drosnin, 1999; Drosnin, 2003; Noah, 2003; Brown, 2004).

Türkiye özelinde de benzer girişimlerin sergilenmesi çok gecikmeyecek, dahası İslami geleneğin bu konuda geçmişe dayalı birikimi, kolaylaştırıcı roller de üstlenecektir. Batinîliğin yaygın kollarından biri olup kökenleri hicrî sekizinci yüzyıla kadar giden ve geçmişte sapkınlıkla itham edilmişliği de olan Hurufilik, insan vücudunu ve kâinatı birtakım harflerle ispat etme, felsefelerini de harfler aracılığıyla açıklama çabası ile (Şapolyo, 2004, s. 416), yirminci yüzyılın sonunda spiritüel akımlara ivme kazandıran bir vasfa sahiptir. Hurufilik, Fatiha Suresi’nin ayetlerine, imanın şartlarına ve yüzdeki yedi ana noktaya atıfla yedi rakamına anahtar bir rol verirken (Akat, 2007, s. 287), benzer bir yaklaşım 1974’de Kuran’da 19 sayısı ile ilgili bir kodlamanın olduğu iddiasında da sergilenir. Müdessir Suresi’nde yer alan “üzerinde on dokuz vardır” şeklindeki ayetten hareket eden Mısırlı Biyokimya doktoru Reşad Halife, devamında Kuran’ın birçok yerinde yine 19’la ilişkilendirilebilecek detaylara işaret eder. Hurufiliğin birikimi, Halife’nin açtığı yol ve diğer kutsal kitaplara dönük benzer girişimlerin getirdiği ses, gizem ve şifrelerin çözümü noktasında Kuran’a yönelik ilgiyi de teşvik eder. Ömer Çelakıl’ın (2002) en popüler örneğini oluşturduğu girişimlerde, insan aklına dayalı matematiksel işlemlerin uygulanması ile geçmişte yaşanan birçok olaydan ve bilimsel icattan Kuran ayetleri içinde şifrelenmiş bir şekilde bahsedildiği ve benzer bir yöntem izlenerek geleceğe dair bilinmeyenlerin de keşfedilebileceği iddia edilir.

Bu gibi iddia ve girişimleri popüler ve bilinir kılan en önemli faktör ise kamuoyunda hızlı ve yaygın bir görünürlüğe erişmeleridir. Her yeni yayının mevcut dergi, gazete ve televizyon programlarında yer bulmaları ile bilinir hale gelmiş, önceki on yıllarda asparagas haber yapan gazetelerin başvuru kaynaklarından olan UFO’lar, uzaylılar, cinler, yaratıklar, büyü ve fal gibi konular daha fazla ciddiye alınacakları yayın organlarının

konusu ya da temasını oluştururlar. Öte yandan televizyon dizileri, tartışma programları ya da reality şovlarda benzer içerikler sürekli ve genel izleyiciye hitap eden saatleri de kapsayacak şekilde kendilerine yer bulur hale gelir (Kozanoğlu, 1997, s. 37-41; Cengiz, Küçükural ve Gür, 2021, s. 105).

Televizyonculuğun özel kanalların da kurulması ile birlikte yepyeni bir evreye girdiği 1990'ların ilk yarısında, ekranların tecrübeli ve şöhretli sunucularından Cenk Koray, spiritüel içeriği Atatürk ve Kemalizm'in savunusunun bir parçası kılmanın sembol ismi olur. Akademide post-Kemalist perspektifin özellikle Atatürk'ün şahsı ve tek parti dönemi uygulamalarını kapsamlı bir eleştiriye tabi tuttuğu, Siyasal İslam'ın yükseliş gösterip söylemlerinde Atatürk karşıtlığına fazlasıyla yer verdiği, dini tarikatların ve kıyafetlerin cumhuriyet tarihinde olmadığı kadar görünür hale geldiği, spiritüel akımların kamuoyunda uyandırdığı yankının bilim ve pozitivismi ve son kertede sekülerliği gölgelediği bir zaman diliminde Koray'ın *Kur'an - İslamiyet Atatürk ve 19 Mucizesi* (1994) kitabı, sadece başlığı ile tüm bu gündemi özetleyen bir vasfa sahiptir.

Koray ilk adımda Kuran'daki 19 sayısına dair iddiaları veri kabul eder. Ona göre kendinden başka hiçbir rakama bölünmemesi ile Allah'ın birliği ve bölünmezliğini temsil eden 19, en küçük rakam olan 1 ve en büyük rakam olan 9'dan meydana gelişle de adeta en büyükten en küçüğe her şeyi yaratan Allah'ın imzası niteliğindedir (Koray, 1994, s. 44). Atatürk'ü mucizenin ve dolayısıyla spiritüel perspektifin parçası haline getiren de 19 sayısı ve onun hayatındaki yeri olacaktır. Koray'a göre başta Samsun'a çıkmış olduğu 19 Mayıs 1919 tarihi olmak üzere, Atatürk'ün yaşamındaki birçok önemli tarihte 19'a ve onun katlarına rastlanmaktadır. 19'un 99 katı olan 1881 yılında doğması, 102 katı olan 1938 yılında ölmesi, 19'un üç katı olan 57 yaşında ölmesi, Mustafa Kemal Atatürk isminin 19 harften oluşması, ilk askeri görevinin 19. Kolordu Komutanlığı olması ve Samsun'a gittikleri vapurda 19 kişi olmaları bunlardan bazılarıdır (Koray 1994: 45-46). 19 sayısının hem Kuran'da hem de Atatürk'ün yaşamında bu kadar belirgin bir yeri olmasının ise Koray için tek bir anlamı vardır:

Öyle bir ülkede yaşıyoruz ki; sanki Allah'a inanan insan, Atatürk'e düşman olmalı ya da Atatürk'e bağlı kişi, dinsizliği seçmeli gibi bir yanlış anlayışın bayrak edildiğini görüyoruz. Aslında yobazlarla inançsızların nasıl fikir birliği içinde olduklarını göstermesi bakımından bu durum ilginçtir. Oysa, işin doğrusu, eğer bir insan gerçekten Allah'a yürekten bağlı ve Hazreti-i Muhammed'in getirdiği dine gönlünü açmışsa, Atatürk'ü baş tacı yapmak ve onun ilke ve inkılâplarına sahip çıkmak zorundadır. Çünkü Mustafa Kemal, bizim gibi rastlantıyla Türkiye'de doğup yaşamış bir insan değildir. O, Allah katından görevli olarak Türkiye'ye yollanmış, belli bir misyonu yerine getirdikten sonra da Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Görevli olduğuna nereden hükmediyoruz. Ata'nın hayatında da 19'lar egemendir. Hayatta hiç bir şeyin rastlantı olamayacağı biliniyor. Allah'ın izni olmadan sineğin kanadı bile kıvıldamıyor. O zaman Atatürk'ün hayatındaki 19 olayı da yine Allah' bilgisi dahilinde olmuştur (Koray, 1994, s. 47).

Atatürk'ün herhangi bir insan olmayıp Allah tarafından görevlendirilerek yeryüzüne gönderildiği görüşünde Koray'ı yalnız bırakmayan bir isim de Ali Bektan'dır. *Atatürk ve Parapsikoloji* (2002) ile *Atatürk'ün Kehanetleri* (2004) isimli kitapların yazarı Bektan, öncelikle Atatürk'ün Batı'da parapsikoloji sözcüğüyle anılan "Ledünni İlmiye" yeteneğine sahip olduğunu vurgular (Bektan, 2002, s. 11). Böylece Allah tarafından kendisine verilen izinle gelecekte olacakları önceden bilebilen Atatürk, başta Hz. Muhammed olmak üzere ancak bazı peygamberler, alimler ve evliyalara has olan bu kerameti gösterebilme yeteneğine sahip olmuştur (2002, s. 12). Çanakkale Savaşı'nda düşmanın nereden çıkartma yapacağını (2004, s. 101), İstanbul açıklarındaki düşman donanmasının "geldikleri gibi gidecekler"ini (2004, s. 95), Sakarya Savaşı'nda Yunan ordusunun nasıl hareket edeceğini (2004, s. 105) 1936'da Türkiye'yi ziyaret etmiş olan Kral Edward'ın aşk yüzünden tahtını yitireceğini (2004, s. 133) ve Menderes ile Bayar'ın iktidara geleceğini (2002: 51, s. 226) önceden görüp dile getirmesini sağlayan da bu yeteneğidir. Sonuçta Koray ile aynı noktaya varan Bektan'a göre, ilahi güçlerle temas halinde olup onlardan yardım alan Atatürk'e bu yeteneğin Allah tarafından bahşedildiği de İslamî değerler çerçevesinde kabul edilebilir (Bektan, 2004, s. 31-2).

Atatürk'ün yaşamı ve başarılarının mucizeler, kerametler ve kehanetler ile bir arada ele alınmasını, yazdıklarının da alternatif bir okumaya tabi tutulması izler. Bu doğrultuda kutsal kitaplardaki şifre ve gizemi çözmeye dönük girişimlerin bir benzeri *Nutuk* üzerinden gerçekleştirilir. Muammer Yüksel ile Erhan Kızıltan'ın, 2006 tarihli *Nutuk'taki Gizli Hitabe - 19 Rakamının Yeni Sırları* isimli kitapları Nutuk'un şifresini çözdükleri iddiası ile yayımlanır. Çıkan sonuca göre bazı sözcüklerin Nutuk'ta kullanım sayıları o sözcükle ilgili tarihsel bir detaya işaret ederken, 19'ar kez geçen sözcükler de bir araya geldiğinde 2010 ile 2016 yılları arasında Türkiye'yi bekleyen büyük bir tehlikeye ilişkin gizli bir hitabeyi oluşturur: "Hükümetin bugün dünyaya yakın durmasının asıl nedeninin seçimle kendilerine verilen gücü kullanarak sisteme resmen aykırı fikirleri uygulamaya çalışmasıdır" (Yüksel ve Kızıltan, 2006, s. 218). Ulaşılan mesajın kitabın yayımlandığı dönemin politik ortamına dair değerlendirmeler yapan içeriği yadırgatıcı olmayabilir. Fakat böylesi bir

değerlendirmenin gündeme getirilebilmesi ya da kamuoyuna sunulabilmesinin yolunun ancak Nutuk'a bir *kutsal kitap* olarak yaklaşılmasından geçmesi (Dede, 2008), tartışmanın süreklilik ve kesintileri açısından oldukça manidar görünmektedir.

Koray'dan Yüksel ve Kızıltan'a uzanan çizgi boyunca Atatürk'ü doğrudan ve dolaylı biçimlerde spiritüellikle irtibatlandırılanların ortak paydası, bu girişimlerinin çekebileceği tepkiyi peşinen bastırma kaygısını sergilemeleri ve bunu da kendilerini yerleştirdikleri "modern" bağlam üzerinden yapmalarıdır. Nitekim yayınevının *Atatürk'ün Kehanetleri*'nin girişinde "Atatürk Devrimleri'ne, (İ)lke ve (D)üşüncelerine sonuna kadar saygılı ve bağlı bir kuruluş" olduğunu vurgulaması (Bektan, 2004, s. 12) bu durumla ilişkilidir. Mesleki unvanı bakımından tıpkı Reşid Halife ve Bedri Ruhselman gibi doktor olan Yüksel ve Kızıltan'ın çabalarının meşruiyetini dayandırdıkları nokta da burasıdır. Şifreyi çözmelerini sağlayan tesadüfler zinciri, "nörosinaptik kavşak potansiyellerinin ölçümü, sinyal yorumlaması" konusunda bir yazılım geliştirilmesi sürecine dayanmaktadır ve *Nutuk* üzerinde çalışmaya başladıklarında da en büyük korkularının "hayatlarını pozitif bilimlerden kazanan" kişiler olarak *Nutuk*'u kirletmek olduğunu ifade ederler (Yüksel ve Kızıltan, 2006, s. 181). Bu durum yukarıda işaret edilen "garantili referans" vurgusunun tersinden de geçerli olduğunu göstermektedir. Spiritüel bir girişimin Atatürk'e dönük ilgisinin meşruiyeti de bir şekilde bilim, fen ya da pozitivizm üzerinden sağlanmaya çalışılmaktadır.

Tarikatlar arasında bir kült olarak Kemalizm

Doksanlı yıllarda Türkiye'de spiritüel hareketliliğin Atatürk ile kesiştiği noktada belirginleşen akım ezoterizm olsa da, farklı aktörlerin örgütlenme düzeyindeki girişimleri de de dikkat çeker. Özellikle ülke gündeminin daimi bileşenlerinden tarikatlar mevzubahis olduğunda, yine ve yeniden bir Kemalizm parantezi açmak gerekir. Bu çerçevede anılabilecek olan Dünya Sevgi Birliği Derneği ya da haklarında kullanılan ifadeyle Beyti Dost gibi oluşumların kökenleri Ruhselman çevresine kadar uzanmaktadır. Ancak zamanın ruhu, geçmişten beri faaliyet gösteren bu yapıların kamuoyunda daha yoğun bir ilgi görmesine vesile olmuş ve kendilerinden "Kemalist tarikat" şeklinde bahsedilmesini yaygınlaştırmıştır. Diğer yandan tarikat ifadesinin yerindeliğinin de tartışılması mümkündür. Keza kullanılan "Kemalist" sıfatının yapıları İslami ve tasavvufi tarikatlardan ziyade, örneklerine özellikle ABD'de sıkça rastlanan "kült"lere yaklaştırdığı iddia edilebilir.

Tarikat (*sect*) ve kült (*cult*) sözcükleri yabancı dilden tercüme biçimleri ve dinsel olan ile ilişkileri çerçevesinde birbirlerine yakın olsalar da, aralarında bazı farklar mevcuttur. Türkiye'deki yaygın kullanımda olduğu üzere tarikatlar sıkça geleneksel, kurumsal, kitabi dinlerle bağdaşırken, *new age* hareketlerin geneli gibi kültler de çeşitli nedenlerle kurumsallaşmış dinlerden uzaklaşan bireylerin ruhsal ihtiyaçlarını gidermek adına yöneldikleri alternatiflere yakındır (Bromley, 2007; Biçer, 2021, s. 118). Dolayısıyla tarikatlarda dinle olan ilişki, o dinin inanç ve ibadet şekillerine de bir bağlılık getirirken, kültlerde söz konusu olan biçimsel ve

esnek ritüeller ile hareketin lider kadrosuna sadakattir. Görev ve sorumluluğun, korkunun ve cezalandırmanın bir şekilde ayrıştırılmaz parçası olduğu geleneksel dini yapılarla kıyaslandığında kültleri bireyin iç huzuru ve uyum gibi kavramlarla bir arada değerlendirmek de mümkündür (Biçer, 2021; Bölükbaşı, 2012).

Ancak bu tabloya ek olarak kültleri toplumsal ve politik eleştirinin odağına yerleştiren vasıfları gözden kaçırılmamalıdır. Gizem ve mistisizme dair vurgu ve bağlılığın, kültürlerin iç hiyerarşilerinin ve eşitsizliklerinin temelini oluşturması; kapalılık ve ketumluğun beraberinde yeni sorunları getirmesi ile liderin karizmasına dayanan ve çoğunlukla sorgulanamaz konumunun, üyeleri taciz, manipülasyon ve hatta intihara teşvike maruz bırakmasına da değinilmelidir (Bromley ve Melton, 2004). Ayrıca kültürler, üye tabanlarının ve kamuoyundaki etkinliklerinin artması amacıyla sanat ve siyaset dünyasından ünlülerin ön plânda olduğu lobicilik faaliyetlerine sıkça başvururken, topluluk ile ünlü arasındaki ilişkinin sonraki adımları, kültür adına kuşku ve sorgulamalara da yol açabilmektedir.

1990'ların politik ve toplumsal ortamında, Beyti Dost ve kökeni aynı hareketten gelen Dost Tarikatı, kamuoyunca kendilerine yöneltilen tarikat yakıştırmalarına karşın, taşıdıkları özellikler ile Amerikanvari bir kültür örneği sayılabilir. İlk adımda, kendilerinin bir tarikat olduğuna dair iddiaları reddediş tarzı, bir referans kaynağı olarak Atatürk ve Kemalizm'in konumunu yeniden gündeme getirir. Öyle ki hareketin başında bulunduğu iddia edilen⁷ İhsan Güven, kendisini bir Atatürkçü olarak tanımlamış, Atatürkçülüğün tarikatçılıkla bağdaşır yanının olmadığını belirterek 28 Şubat sürecindeki tartışmalarda tarikatlar aleyhinde ifadeler kullanmıştır (Akar, 2010, s. 398; Hürriyet, 2004). *Dost* üzerinden kamuoyuna yansıyan Atatürk vurgusunun bir diğer kaynağı ise hemen her albümünde Atatürk hakkında bir şarkıya yer veren şarkıcı Çelik Erişçi'dir. Burada *Dost* adıyla bir oluşumun varlığı, sürekli olarak Erişçi'nin buna mensubiyeti iddiaları üzerinden gündeme gelmiş, İhsan Güven'in Erişçi'nin şarkı sözleri üzerinde tesiri olduğu iddiaları mahkemeye dahi taşınmıştır (Milliyet, 2002; Sabah, 2004). Özellikle bazı haber metinlerinde Güven'in "Çelik'in Atatürkçü şeyhi" şeklinde anılması ise (Yeni Akit, 2022), kültürün kendisinin mensubuna değil de mensubunun kült bir tanınırlık sağlamasını örnekler. Benzer bir durum Dost ve Güven'in sanatçı Uzun Heparı'nın ölümü sonrasında, Heparı ailesine dair tartışmalar üzerinden basına konu olmasında da gözlenir (Tunuslu, 1996).

Ünlü isimlerin çevresinde toplandığı, kendinden genç kadınlarla birden çok evlilik yapan, güç ve etkinliğinin kapsamı belli bir gizlilik halesinin altında kestirilemeyen ama tüm detaylara karşın öncelikle "Atatürkçü" olan İhsan Güven'in yaşamı ve *Dost* hareketi, ABD'deki kültürlerin pek çoğunda olduğu gibi bir cinayet ile son bulur. Konuyu daha da karmaşık kılan ise Güven ve karısının kurban gittiği cinayetin ülkenin politik ortamına bağlı olarak önce Ergenekon (T24, 2009) sonra İBDA-C terör örgütleri (Haber Türk, 2012) tarafından gerçekleştirildiğinin iddia edilmesidir. Bu açıdan, "Atatürkçü şeyh", "Atatürkçü tarikat" gibi ifadeler bir

⁷ Keza ortada bir hareketin olduğu iddiaları da reddedilmekte, zaman zaman bir araya gelerek bilim ve felsefe alanında konuşulan ve Atatürk'ün dillerden düşmediği toplantılardan bahsedilmektedir (Milliyet, 2004).

magazin başlığını çağırırsa da, kültlerin gizem ve kapalılığı nihayetinde cinayetlere ve farklı terör örgütlerine dair tartışmalara kadar uzanan bir içeriği ortaya çıkarır.

Öte yandan lider ya da üyelerinin Atatürkçü olduklarına dair beyanları dışında, öğretisi kapsamında Atatürk'e özgün bir konum atfeden oluşumlar da mevcuttur. Özellikle Dünya Kardeşlik Birliği Yüce Mevlâna Vakfı bu noktada anılabilir. Başkanlığını Vedia Bülent Çorak'ın yaptığı dernek statüsündeki yapı amacını "Birleşim Ruhunu ve Kardeşlik Bilincini yurtiçinde ve yurtdışında tanıtarak insanlığı Kardeş bir Dünya Çatısına davet etmek ve İnsanları Birleşik İnsanlık Realitesine hazırlamak ve İnsanlığın Evrensel bir Bilince doğru tekamülünü sağlamak" olarak açıklar. Bu doğrultuda hareket noktası ise "Atatürk bilinci ve ilkeleri" olarak betimlenir (Çorak, y.y.). Birliğin amaç ve faaliyetlerinin odak noktasında bulunan *Bilgi Kitabı* ise Atatürk'ü "6000 sene önce hazırlanan bir programın, ilk fiili safhasını uygulamaya dökmek ve planetinizin ilk evrensel ışığını yakmak için, göklerden gönderilen bir ışık dostumuz" olarak betimler. Kitapta "Işık dostları" olarak betimlenen peygamberler döneminin kapandığı vurgulanırken, onların ilkelerinin bilimsel ölçülerde devam etmesi gerektiğinin altı çizilir. Bu noktada söz konusu ilkelerin, özellikle bilimsellik atfıyla doğrudan ya da dolaylı biçimlerde Kemalizm ile ilişkilendirilmesi mümkündür.

Sonuçta 1990'lardan 2000'lere uzanan süreçte tarikat sözcüğünü sıkça reddeden, içerik ve yapıları itibarıyla kült kavramı altında değerlendirilebilecek, Atatürk'ü söylem ve programlarına doğrudan ya da dolaylı biçimlerde yerleştiren yapıların varlığı farklı şekillerde yorumlanabilir. *New age* akımların genelinde gündeme getirilen "inanç pazarı" tabirinin çağırıştığı üzere Atatürk üzerinden tabanını genişletme çabası, Atatürk'ün kaotik bir inanç ortamında ayırt edici bir sembol olarak sunduğu potansiyel ya da 1950'lerin ruhçu hareketlerinin düşünsel mirasına sadakat gibi unsurlardan da bahsedilebilir. Ancak burada kritik olan, içinde bulunulan ortamda Atatürk ve Kemalizm'in yaşadığı tahribat karşısında gerek ezoterik girişimlerin gerekse kült benzeri yapıların politik açıdan dramatik bir yenilgiyi çağırışmasıdır. Keza Erken Cumhuriyet Döneminde İslam'ın etkinliğini azaltma ve onu kamusal alandan uzaklaştırma bağlamında gündeme gelen "Kemalizm dini" ve onun Atatürk figürü ile 2000'lere gelindiğinde atıfta bulunulan arasında ciddi bir amaç farkı mevcuttur.

Sonuç

Dışarıdan iki gözlemcinin 1930'ların Türkiye'si'ne dair metinleri için seçtikleri başlıklar oldukça manidar bir tablo sunar. Bunlardan Lilo Linke'nin (1937) Anadolu'daki seyahatine dayanan kitabı, *Allah Dethroned* başlığını taşır. İlerleyen yıllarda Türkçeye çevrildiğinde "tahtından edilmiş Allah" vurgusu uygun mu gelmemiştir bilinmez, kullanılan başlık bu defa *Mustafa Kemal Türkiye'si* olur. Ancak Türkçe ve İngilizce

baskıları yan yana getirerek Mustafa Kemal Türkiye'sinin Allah'ı tahtından ettiği sonucuna varmak, Şeref Aykut'un dahi öngöremeyeceği bir önerme gibidir.

4 Şubat 1931 tarihli *Indianapolis Star*'da ise dünyadan gelişmeleri özetleyen Arthur Briasbane'in (1931) değindiği konular arasında Türkiye'de olup bitenler vardır. "Atatürk rejimi, Türkiye'yi Osmanlı geçmişinin kalıntılarından modernleştirmek amacıyla Türk toplumunda radikal bir reform yaparak Kemalist ideolojiyi adım adım uygulamaya başladı" detayı ile sıralanan gelişmeler arasında alfabe, hukuk, eğitim ve takvim konusundaki inkılaplar yer alır. Haberin başlığı ise Linke'nin tercihinden daha cüretkârdır: "Kemal Wins, Allah Loses."

Konuya Şeref Aykut ya da Tekin Alp'inkiler gibi ideolojik metinler, Atatürk'e atfedilen şiirler ve dış basındaki bu gibi yorumlardan ibaret bir kapsamda yaklaşıldığında, İslam'ın toplumdaki ve siyasal alandaki konumunun gerçekten de Kemalizm ile ikame edildiği ve satır aralarındaki "bir din olarak Kemalizm" vurgusunun fiili gerçeği yansıttığı sonucuna varılabildi. Hatta bu yargı ışığında, spiritüel akımların Kemalizm ile olan ilişkisinin değerlendirilmesi de oldukça yalınlaşırdı. Keza böylesi bir varsayım altında Kemalizm'in ezoterizm ve kültler ile rabtası da dinseliliğin dönüşümünün bir yansıması olurdu. Oysa bu yöndeki bir genellemenin, geride kalan yüzyılda ne Kemalizm ve Türkiye'nin ne de ülkedeki spiritüel akımların tarihi bakımından geçerli olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla mevcut durumun Briasbane'deki gibi kazanan ya da kaybedenler üzerinden ibaret bir kutuplaşma yerine, bir arada sürüp gitmeyi imleyen bir biçimde şekilde "simbiyotik antagonizma" kavramı ile açıklamak mümkün görünüyor. Temelde birbirleri ile çelişkili olan farklı olgu ya da grupların kah çıkar kah mecburiyet nedeni ile çelişkilerini de muhafaza eder tarzda ortak yaşamalarına göndermede bulunan kavram, temelde din ve milliyetçilik ilişkisini betimliyor (Kadioğlu ve Keyman, 2011). Burada ise spiritüellik ile Kemalizm arasında benzer bir durumun varlığına delalet eden çok sayıda detay söz konusu. Öyle ki Kemalizm'in kendini yerleştirdiği modernleşme projesi ve bunun önemli sac ayaklarından biri olan sekülerizmin herhangi bir spiritüel akım ile uzlaşması ilk bakışta beklenmeyecektir. Ancak pratikte karşılaşılan spiritüelliğin hem toplumla aşinalıklar üzerinden bir temas kurma kaygısı hem de İslam'ın kendine dönük katı tutumu nedeni Kemalizm'e yaklaştığı bir hareketlilik. Bilimsellik, aydınlanma ve pozitivizme dair muhtevasına karşılık meşruiyet arayışı, Kemalizm'in dinsel bir terminolojiye müracaatını ve hatta kendini bir din olarak sunmayı getiriyor. Bu sunuşun yetersiz kaldığı noktada da spiritüellik Kemalizm'in eksiğini doldurmaya bir namzet olarak kendisini konumlandırabiliyor.

Öte yandan simbiyotik antagonizma kavramı, iki taraftan birinin ilişkide sürekli ve istikrarlı olmasa da daha baskın olacağı dönemlerin varlığına işaret eder. Bu yorum ışığında spiritüellik ile Kemalizm'den hangisinin

daha belirgin olan rengi oluşturduğu merak konusu olabilir. Kemalist spiritüellik ile spiritüel Kemalizmin aynı anlama gelemeyeceği açık olduğuna göre nihai bir kıyas önem arz eder.

Bu kıyasın neticesinde ise kendinden daha fazla kaybeden tarafın Kemalizm olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar Post-Kemalist zamanların ruhu içinde Kemalizm'in müdafaası adına, olabilecek her cephede bir yanıt verme çabasına girilmişse de, bunun bir başarı getirdiğini söylemek mümkün değil. Hatta Erken Cumhuriyet Döneminde dine yapılan vurguları da anımsatırcasına, Gauchet'in (1998: 26) dinleri sahne önüne çıkarmanın bizzat onların gerilemesi olduğuna dair ifadesi, Kemalizm'in 1990'larda kamuoyunda yer alma biçimleri hakkında da kullanılabilir. 1990'ların ikinci yarısında stadyumlarda, konserlerde, Cumhuriyet'in 75. Yılı'nın kutlamalarında, flamalarda, bayraklarda, rozet, anahtar ve dövmelelerde olduğu kadar (Özyürek, 2011), "Yüce Ruh"a erişmede, geleceğe dair kehanetlerde, insanlığın kurtuluşu için bilginin ve ışığın yeryüzüne hâkim kılınmasında, kayıp kıtaların araştırılması, uzayın derinliklerinin öğrenilmesinde Atatürk ve Kemalizm'i sahnenin ortasında görüyoruz. Ancak kısa bir süre sonra ülkenin politik ortamının neye evrileceğini bilenler için, bu denli fazla görünürlüğü'nün ihyadan çok ilgayı getirdiği de ortada (Dede, 2018, s. 109).

Fakat kaybın asıl trajik boyutunu, bu girişimlerden de ziyade, siyasal açmazların, kısırlıkların ve alternatifsizliklerin karşısında bir kaçış yolu olabilecek spiritüel akımlara, olduğundan daha fazlasını yüklemek ve onun aracılığıyla siyasal ortamın dönüştürebileceği yanılgısı oluşturuyor. Bireyin kendisini siyasetten ve kamusalıktan soyutlayarak içine dönmesi ne kadar meşru bir hak ise, bu pratiklerin genel toplumunun bir siyasal dönüşümü sağlaması ve kapsamlı bir proje sunması da bizzat o akım adına o kadar büyük bir haksızlık. Bu yönden de bakıldığında yüz yıllık tarihi birbiri içine geçen spiritüellik ve Kemalizm'in kendi ajandaları uyarınca ilerleyebilmelerinin yolu, birbirlerinden ayrılmalarından, ayrılmasalar da, bunu dilemekten geçiyor.

Ne diyelim, "aldık, kabul ettik, 777."

Kaynakça

Ahmad, F., B. T. Ahmad. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. Ankara: Bilgi.

Akar, A. (2010). *Suikastlar Cumhuriyeti*. İstanbul: Profil.

Alp, T. (1998). *Kemalizm*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Akat, M. Ü. (2007). *Ezoterizm ve Batınlık Tarihi*. İstanbul: Nokta.

Anderson, B. (2008). *Hayali Cemaatler* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.

- Arıcioğlu, H. S. (2020). *Spiritism in Secular Turkey 1936-1969: The Ruhselman Circle Between Religion and Modern Science*. İstanbul: Libra.
- Atalay, O. (2022). *Türk'e Tapmak – Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*. İstanbul: İletişim.
- Aytürk, İ., Esen, E. (2022). *Post-Post-Kemalizm – Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*. İstanbul: İletişim.
- Bektan, A. (2002). *Atatürk ve Parapsikoloji*. İstanbul: Bilge Karınca.
- Bektan, A. (2004). *Atatürk'ün Kehanetleri*. İstanbul: Sınır Ötesi.
- Berger, P. L. (2006). *Günümüz Din Sosyolojisinin Problemleri*. A. Köse (Der.) içinde, Laik Ama Kutsal (s. 87-109). İstanbul: Etkileşim.
- Biçer, R. (2021). Yeni Çağ Dini Akımları Bir Dini Hareket Midir? Türkiye Örneği. *Turan-Sam*, 13(52), 118-125.
- Bilyay Vakfı (y.y.). Bedri Ruhselman. Erişim: 5 Ekim 2023, <http://www.bilyay.org.tr/bedri-ruhselman.php>
- Bölükbaşı, A. (2012). Yeni Çağın Yeni Dini Reformları Karşısında İslamcılık. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 35-55.
- Brisbane Arthur. (4 Şubat 1931). This Week. The Indianapolis Star.
- Bromley, D. G. ve Melton, J.G. (2004). *Cults, Religion, and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bromley, D. G. (2007). *Teaching New Religious Movements*. New York: Oxford University Press.
- Brown, D. (2004). *Da Vinci Şifresi*. (P. Demir, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Burçak, B. (2005). *Science, a Remedy for All Ills Healing "The Sick Man of Europe": A Case for Ottoman Scientism*. Princeton: Princeton University.
- Burdurlu, İ. Z. (1967). *Atatürk Şiirleri Antolojisi*. İzmir: Eğitim Enstitüsü.
- Candan, E. (2005). *Gizli Sırlar Öğretisi*. İstanbul: Sınır Ötesi.
- Carlyle, T. (1973). *Kahramanlar*. (R.N. Güntekin, Çev.) İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- Cengiz, K. ve Küçükural, Ö. ve Gür, H. (2021). *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clayer, N. ve Giomi, F. ve Szurek, E. (2019). *Kemalism – Transnational Politics in the Post Ottoman World*. London: I.B. Tauris.
- Çelakıl, Ö. (2002). *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Çorak, V. B. (y.y.). Hakkımızda. Erişim: 5 Ekim 2023, <https://www.dkb-mevlana.org.tr/aboutus.html>
- Dede, K. (2008). Ezoterizm, Kemalizm ve Din: Kutsal Bir Kitap Olarak Nutuk. F. Başkaya & M. K. Kaynar (Der.) *Resmi Tarih Tartışmaları 5: Nutuk* içinde (s. 139-198). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Dede, K. (2010). Resmi İdeolojinin Türk Usulü Epigonları: Behçet Kemal Çağlar Üzerine Bir Deneme. M. K. Kaynar (Der.) içinde. *Resmi Tarih Tartışmaları 10: Rejim ve Ritüelleri* (s. 211-258). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Dede, K. (2018). Ütopya, Nostalji, Yas: Erken Cumhuriyet Döneminden Gelecek Tahayyülleri. A. Bora & K. Dede (ed.). *Ütopyalar – Politikayla Arzunun Kesiştiği Yer* içinde (s. 285-316). İstanbul: İletişim.

- Doğan, D. M. (1992). *Kemalizm*. İstanbul : Ağaç Yayıncılık .
- Drisko, J. ve Maschi, T. (2016). *Content Analysis*. Oxford University Press.
- Drosnin, M. (1999). *Tevrat'ın Şifresi*. İstanbul: Cep Kitapları.
- Drosnin, M. (2003). *Tevrat'ın Şifresi II (Geri Sayım)*. İstanbul: Cep Kitapları.
- Ertit, V. (2014). Evrenselleştirilmiş Sekülerleşme Teorisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 103-120.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis.
- HaberTürk. (27 Ocak 2012). Dost Tarikatı Davasında Şok Karar. Erişim: 5 Ekim 2023, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/710245-dost-tarikati-davasinda-sok-karar>
- Hanioğlu, M. Ş. (2011). *Atatürk: An Intellectual Biography*. Princeton University Press.
- Hayes, C. J. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din*. (M. Çiftkaya, Çev.) İstanbul: İz.
- Head, T. (2001). Introduction . T. Head (Der.) içinde, *Medieval Hagiography* (s. xii-xlii). New York: Routledge.
- Heelas, P. (1996). *The New Age Movement*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hürriyet. (4 Mayıs 2004). Dost Tarikatı'nda Cinayet: 2 Ölü. Erişim: 5 Ekim 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dost-tarikatinda-cinayet-2-olu-38600484>
- Kadioğlu, A., Keyman, E. F. (2011). *Symbiotic Antagonisms – Competing Nationalisms in Turkey*. Salk Lake City: The University of Utah Press.
- Koray, C. (1994). *Kur'an - İslamiyet Atatürk ve 19 Mucizesi*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kozanoğlu, C. (1997). *İnternet, Dolunay, Cemaat*. İstanbul: İletişim.
- Kozanoğlu, C. (2018). *Bıçkın ve Ağlak – Yeni Türkiye'nin Hikayesi*. (söyleşi: Mirgün Cabas). İstanbul: Can.
- Linke, Lilo. (1937). *Allah Dethroned: A Journey through Modern Turkey*. London: Constable.
- Llobera, J. R. (2007). *Modernliğin Tanrısı: Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*. (E. Akman ve E. Akman, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Milliyet. (31 Aralık 2002). Bu Çelik 'Dost' Çelik. Erişim: 5 Ekim 2023, <https://www.milliyet.com.tr/cadde/bu-celik-dost-celik-5193793>
- Milliyet. (5 Mayıs 2004). Kapıyı Ölüm Çaldı. Erişim: 5 Ekim 2023, <https://www.milliyet.com.tr/arama/kapiyi-olcum-caldi?s=pembenar&platform=pembenar>
- Nesim, A. (1977). *Yılların İçinden*. İstanbul: Gözlem.
- Noah, J. (2003). *Tevrat'ın Şifresi ve Gizli Kehanetler* . (H. Ölçeroğlu, Çev.) İstanbul : Sınır Ötesi.
- Oy, A. (1989). *Şiir Dünyamızda Atatürk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyürek, E. (2011). *Modernlik Nostaljisi – Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Perinçek, D. (1994). *Kemalist Devrim 2- Din ve Allah*. İstanbul : Kaynak.

Ruhselman, B. (1990). *Ruhlar Arasında*. İstanbul: Ruh ve Madde.

Sabah. (5 Mayıs 2004). Dost müritleri için Tanrı'ydı. Erişim: 5 Ekim 2023, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/05/05/gnd105.html>

Sait, A. ve Çobanlı, C. (2001). *Dharma Ansiklopedi*. İstanbul: Dharma.

Salih, S. (2006). Introduction: Saints, Cults and Lives in Late Medieval England. S. Salih (Der.) içinde, *A Companion to Middle English Hagiography*. Cambridge: D.S. Brewer.

Sanson, D. (2009). New/old spiritualities in the west: neo-shamans an neoshamanism. P. Murphy, J. R. Lewis (Ed.) içinde, *Handbook of Contemporary Paganism* (s. 433-462). Leiden: E.J. Brill.

Soyubol, K. (2021). In Search of Perfection: Neo-Spiritualism, Islamic Mysticism and Secularism in Turkey. *Modern Intellectual History*, 18(1), 70-94.

Şapolyo, E. B. (2004). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul : Elif Kitabevi.

Şeref, A. (1936). *Kamalizm (C.H.Partisi Programının İzahı)*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitap Evi.

T24. (9 Mart 2009). Öldürülmemesi Şarkıcı Çelik'i Şüpheli Yaptı. 5 Ekim 2023, <https://t24.com.tr/haber/oldurulmemesi-sarkici-celiki-supheli-yapti,33345>

Toprak, F. (2023). Neoliberalizmin Acılarını New Age Maneviyatı ile Dindirmek. *ViraVerita E-Dergi* (17), 1-28.

Tunuslu, Z. (1996). *Mavi Melekler ve Sen*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Ünder, H. (2002). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce 2- Kemalizm (Cilt 2, s. 138-155)*. içinde İstanbul: İletişim.

Yeni Akit. (25 Temmuz 2022). Çelik'in Atatürkçü Şeyhi Meğer. Erişim: 5 Ekim 2023, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/celikin-ataturkcu-seyhi-meger-o-cinayette-sok-edici-gelisme-1676671.html>

Yüksel, M. ve Kızıltan, E. (2006). *Nutuk'taki Gizli Hitabe- 19 Rakamının Yeni Sırları*. İstanbul: Neden Kitap.

Zarcone, T. (2014). Occultism in an Islamic context: the case of modern Turkey from the nineteenth century to the present time. H. Bogdan & G. Djurdjevic (Eds.) içinde *Occultism in a Global Perspective* (pp. 151–176). New York: Routledge.